

Några hågkomster från Zorns första spelmanstävling

Av en som var med

Den maning, som Anders Zorn genom dalatidningarna riktade till Dalarnas spelmän att på eftersommaren 1906 samlas till tävlan i Gesunda, nådde även till den gamla finnbygd i Västerbergslagen, där jag på den tiden hade mitt hem. Jag var då bara en ung student och hade ganska ont om slantarna, men ett sådant tillfälle att komma i nära kontakt med folkmusiken och spelmännen, kunde jag inte motstå. Allra helst som jag fick sällskap med min gode vän och studentkamrat Knut Håkansson, den sedermera kände komponisten, vilken trots sin alltför tidiga bortgång likväl hann göra en bestående insats inom vårt musikliv - inte minst inom folkmusiken. Vi hade redan under skoltiden intresserat oss för denna musik, spelat tillsammans och t.o.m. uppträtt som "bondspelmän" vid fester i skolan.

När tiden var inne träffades vi alltså på Ludvika station och gjorde sedan resan upp genom Dalarna tillsammans. På den tiden slutade järnvägen i Insjön, och därifrån fick man fara med båt om man skulle uppåt Siljanstrakterna. Vi inskeppade oss alltså i den stolta ångaren "Gustaf Vasa" - samma gamla "Gustaf Vasa" som ännu plaskar omkring i Siljan, fast den ju numera inte har så stor uppgift att fylla som förr.

Bland övriga passagerare som gick ombord i Insjön, var ett par "gagnskällingar", båda givetvis klädda i sin granna röd-gröna stass liksom alla gagneskvinnor på den tiden. Det var ett par hornblåserskor, som liksom jag var på väg till tävlingen i Gesunda. Den ena av dem var ingen mindre än den senare så bekanta Bullermor. Hon blev förresten andra pristagare i hornblåsning i Gesunda.

Så fort båten hade kommit ut på Insjöns vatten, fick båda gummorna fram sina horn och började blåsa så att det ekade i bergen runt sjön. Jag hade ju hört låthorn förut, men för min kamrat som för första gången var i Dalarna, var det en upplevelse att göra bekantskap med denna trolska musik, ett mellanting mellan djurläte och instrumentalmusik. Han fick genast fram sin notbok och började teckna upp låtarna, något som synbarligen imponerade på övriga medresande.

Bullermor var som allt gagnsfolk livlig och pratsam och höll målron uppe hela tiden. När vi kom fram till Leksands-Noret, hade det redan börjat skymma - det var ju i början av september - och ljusen hade tänts i samhället, vilket kom Bullermor att utbrista: "Å körs ocka julotta".

Ja, så kom vi då sent på kvällen fram till Mora, där vi fick logi för natten. Nästa morgon gällde det att ta sig fram till Gesunda på något sätt. Medan vi stod nere vid sjön och överlade om hur detta skulle gå till, kom en venjanskarl som vi hade haft sällskap med på båten och sa; "Gå till Zorn som står där borta och fråga om ni får följa med i hans kyrkbåt. Det får ni säkert". Ja, vi tog mod till oss och stegade fram till Zorn, som stod där i moradräkt omgiven av en hop likaledes sockenklätt morafolk. Vi framförde vår förfrågan och Zorn svarade helt vänligt: "Ja, visst får ni följa med bara ni vill hjälpa till att ro".

Så satt vi efter en stund vid var sin åra i en lång kyrkbåt mitt bland en massa muntra kullor och vitrockade "morkaller", vilka pratade och nojsade på sitt för oss obegripliga tungomål. I aktern vid styråran satt Zorn som en vikingahövding och bredvid honom en spelman i vit vadmalströja och "stjimpa". Det var gamle Ljuder Anders Ersson från Gopshus, efter vilken den bekanta "Oxbergsmarschen" var

En klassisk bild från första spelmansstämman i Gesunda 1906 med initiativtagaren och domaren Anders Zorn sittande på en sten intill skringan som tjänade som estrad. Andre domaren Nils Andersson stående bredvid. Tredje domaren Janne Romson ej med på bilden. Spelmannen på skringan lär vara Ljuder Anders Ersson. Foto: Gerda Söderlund.

upptecknad. Det fanns också där i aktern en civilklädd, skånsktalande herre - ingen mindre än stadsnotarien Nils Andersson från Lund, skaparen av storverket Svenska Låtar. Han ville också ro och fick hand om aktersta årparet, varigenom han kom att bestämma takten för hela roddarlaget. Nu är det ju så att kyrkbåtarna ros med tämligen snabba och korta årtag. Han ville ta långa tag, vilket resulterade i att hela rodden kom i otakt. Han tröttnade snart och satte sig att spela flöjt i stället. Hans plats vid årorna intogs av en morakarl, som hette Anders. Nils Andersson försökte nu lära denne att ro med långa årtag, vilket hade till följd, att de övriga roddarna ideligen ropade: "kring dag Anders, kring dag Anders".

Det blev en härlig färd över Siljan i den klara höstmorgonen. Vi passerade det smala sundet mellan Sollerön och fastlandet och rodde genom den vackra arkipelagen, som reste sig allt högre i fonden. Till slut kom vi fram till vår landningsplats vid den gamla offertallen strax norr om landsvägsbanken mellan Sollerön och fastlandet. Här fanns en del folk församlat. Vi hörde fiolmusik. Det var en solleröspelman - Amus Olof - som stod där klädd i skinnbyxor, stjimpa, svart tröja och röd "struthätta" och hälsade oss med en välkomstlåt.

När alla hade stigit i land, gick marschen upp för den långa backen till Gesunda, den gamla fåbodbyn, som då helt hade bevarat sin ursprunglighet - gamla grå stugor med höga kronskorstenar, fejs och härbren, allt vittnande om en månghundraårig kultur. Vi tågade genom byn upp till en öppen plats i skogen, som på förhand hade utsetts till tävlingsplats. Ett långrede - en höskringa på två hjul - rullades fram och fick bli tävlingstribun. De tre prisdomarna; Zorn, Nils Andersson och kand. Romson från Mora fick plats på varsin sten, - och spelet kunde börja.

Men det visade sig, att det inte var så lätt att komma igång. Prisdomarna satt där och väntade på anmälningar, men ingen vågade sig fram. Spelmännen gick och såg blyga och fundersamma ut och visste inte riktigt hur de skulle bete sig. Det var ju heller inte så underligt. Ingen av dem hade varit med om någonting liknande förut. Dessutom hade de själva och deras musik länge varit ringaktade, för att inte säga föraktade. Ungdomen ville inte dansa efter deras gamla polskor. Bröllopet firades inte längre med samma ståt som i gamla tider, då spelmännen var oundgängliga. Nu, i dragspelets tid, var ingen som brydde sig om dem längre. Var det då verkligen möjligt, att alla dessa människor kommit hit för att höra deras gamla låtar?

Tillslut var det emellertid en modig karl, den nyss nämnde Amus Olof, som gick fram och anmälde sig, och sedan var isen bruten och tävlingen kom igång. Det var sexton hornblåsare, tre män och tretton kvinnor och lika många fiolspelare, alla manliga, som ställde upp. Att det var så många hornblåserskor, berodde på att fåbodväsendet då ännu stod i fullt flor i de flesta socknar i Övre Dalarna, och följaktligen vallhornets klang hade ännu ej helt tystnat bland Dalarnas berg.

*Timas Hans Hansson, Ore som blev första pristagaren i fiolspel.
Teckning Rune Lindström.*

Bland de manliga hornblåsarna märktes särskilt Möstmo Halfvar Halfvarsson från Malung, som blev första pristagare, och Gädd Lars Olsson från Mockfjärd. Denne hedersman var i många år kyrkväktare i Mockfjärd, och det lär ha varit en kostlig och samtidigt uppbygglig syn, att se honom i kyrkan gå omkring med håven, medan han med full hals sjöng med i psalmen. Han gick hela sitt liv klädd i sin vackra sockendräkt. Gädd Lars var en duktig hornblåsare men lyckade inte erövra något av de högre prisen i Gesunda, vilket enligt hans egen utsago berodde på att; ”Jä geck så fort, när jä geck hit”.

Efter hornblåsarna var det fiolspelmännens tur, och den förste som uppträdde, var Amus Olof från Sollerön. Han spelade först en gammal visa, som brukade sjungas till texten ”Tjänt haver jag i städer och land, där har jag en fästmö, som är så galant etc”. Därefter spelade han ”Fans polska” och pratade om Gammel Jerk, som for över Siljan i en halv båt. Efter honom kom sedan hela raden av mer eller mindre skickliga spelmän, de flesta ganska originella både i fråga om dräkt och uppträdande. En och annan av dem, som hade försökt tillägna sig den nyare tidens musik, kanske

försökte komma med en modern vals eller dylikt, men de blev i så fall omedelbart förda in på rätta vägar av prisdomarna.

T.o.m. förste pristagaren, Timas Hans Hansson från Ore, började sin uppspelning med en så modern sak som en polka, Timas Hans, som var en gammal tjurskalle och tvärvigg, hade redan före tävlingens början uttalat vissa tvivel angående prisdomarnas kompetens, och det är möjligt att han ville pröva dem genom att börja med en olämplig låt. I varje fall visade han sig vara en mästare i fråga om gammellåten, och han blev också förste pristagare. Men efter tävlingens slut ställde han sig för sig själv och spelade ”Donauwellen”. Det var som om han ville visa, att han också kunde någonting annat.

Bland övriga spelmän kan nämnas Isak Anders från Älvdalen, som fick andra pris, Skinnarfar från Siljansnäs, Sparvfar från Rättvik. En annan rättvikare, som uppmärksammades för sitt vårdade spel och för sin värdefulla repertoar, var Hök Olof Andersson, som då var en relativt ung man. Han fick tredje pris och dessutom ett extra pris. Han var ju också sedan under många år en av de förnämsta representanterna för rättviksmusiken.

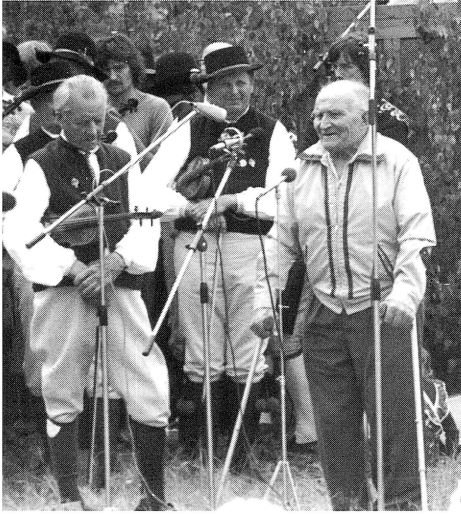
Trängseln var stor på Måståppan vid 50-årsjubileet 1956. Här spelar Boda spelmanslag under ledning av Røjås Johan.

70-årsjubileet 1976. Karl Lärka och Knis Karl Aronsson vid minnesstenen.

Några yngre spelmän förekom just inte vid denna tävlan. Den yngste torde ha varit Drändj Karl från Mora. Han var elev av Hins Anders, vilken på den tiden räknades som Dalarnas främste spelman. Självt kom Hins Anders inte till Tävlingen. Han var en blygsam man och rädd att uppträda offentligt.

En av de mest uppmärksammade spelmännen var den åttioårige Sjungar Lars från Lima. Han var son till den på sin tid ryktbare björnskytten, skidlöparen och spelmannen Lars Olsson Sjungare i Hammarsbyn, Lima. Denne hade varit soldat i Västerdals kompani och deltagit i kriget mot Norge, varvid han enligt egen uppgift "skjutit ihjäl åttio". Hans son, som nu uppträdde i Gesunda, utmärkte sig inte så mycket genom sitt spel som fastmer genom sitt morska humör och sitt originella uppträdande. Hans saknade tumme på vänstra handen - den hade han skjutit bort - men lyckades likväl klämma fast fiolen på något sätt, så att han kunde spela skapligt. Inte blev hans spel så värst rent förstås - sålunda spelade han alla sina melodier i dur, även de som påtagligen skulle gå i moll - men takten och humöret var i alla fall prima.

Sollerökarlarna Johan Svensson och Dunder Karl Ohlsson berättar vid 70-årsjubiléet 1976.

Någon lagspelning eller samspelning förekom inte vid denna tävlan. De gamla spelmännen var vana att få klara sig själva utan någon sekundstämman, då de spelade till dans och dyligt. Deras krångliga och krokiga låtar var ju inte heller lätta att sekundera till. Var det någon gång så, att flera spelade tillsammans, så spelade alla melodistämman, så att det lät som en enda jättefiol.

Jag har under senare år haft tillfälle att bevista flera spelmansstämmor i Dalarna, och jag har därvid kunnat konstatera, att spelskickligheten och det tekniska kunnandet utvecklats kolossalt. Man får ju också numera höra ett samspel, som var otänkbart för femtio år sedan. Jag tror nog också, av nutidens durkdrivna ”folk-musiker” skulle rynka på näsan åt det mesta av den musik, som presenterades i Gesunda 1906. Och likväl har jag aldrig under senare års stora, välordnade stämmor erfarit så djupa intryck som den gången i Gesunda. Det var som om man vid denna första spelmanstävlan, som försiggick under så enkla och primitiva former, kom i en nära och omedelbar kontakt med den gamla tiden och dess musik, på ett sätt som numera ej är möjligt. För mig har spelmanstävlingen i Gesunda 1906 blivit ett oförglömligt och bestående minne.

Hjalmar Dallmer

Artikeln och Rune Lindströms teckning av Timas Hans publicerad i Sool-Öen med tillstånd från Dalarnas Spelmansförbund. Artikeln av Hjalmar Dellmer fanns med i Spelmansförbundets medlemsblad 1956, samma år som 50-års jubiléet.